

dayandırmasını Atatürk benimsememiş, mefkûre yerine "ülkü"yü, hars yerine de "kültür"ü kullanmıştır. Atatürk'ün başlattığı dil inkılabı yabancı ülkelere ve özellikle bazı İslâm devletlerine örnek olmuştur. Nitekim 1934'te Türkiye'ye gelen İran Şahı Rızâ Pehlevî ülkesine dönünce bir dil akademisi kurdu muştur. Claude Hagège dünyanın başlıca dil reformcularını sayarken Martin Luther, M. Agricola, V. Karadžić, L. Stúr, B. Sulek, I. Aasen, E. Ben Yahuda ve J. Aavik'in yanında Atatürk'ü de zikretmiştir (*Language Reform*, I, 11-18).

BİBLİYOGRAFYA :

Ruşen Eşref, *Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kurulduğundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar*, Ankara 1933, s. 5-6; U. Heyd, *Language Reform in Modern Turkey*, Jerusalem 1954; Falih Rifki Atay, *Çankaya*, İstanbul 1961, s. 440, 447, 479; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara 1966, s. 131; A. Dilaçar, "Prof. J. Németh's Role in the Turkish Alphabet", *Hungaro-Turcica Studies in Honour of Julius Németh*, Budapest 1976, s. 351-456; Cl. Hagège, "Voies et destins de l'action humaine sur les langues", *Language Reform* (ed. I. Fodor - Cl. Hagège), Hamburg 1983, I, 11-18; B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trc. Metin Kıratlı), Ankara 1984, s. 275-278, 420-431; E. Rossi, "La riforma Linguistica in Turchia", *OM*, XV (1925), s. 45-47; a.mf., "Un decennio di riforma Linguistica in Turchia", a.e., XXII (1942), s. 466-477; Zeki Velidi, "Türklerde Hars Buhranı", *TY*, IV (1926), s. 494-509; Köprülüzade M. Fuad, "Harf Meselesi", *Millî Mecmua*, sy. 7, İstanbul 1926, s. 1206-1207; a.mf., "Alfabe İnkılabı", *Ülkü*, XII/67, Ankara 1938, s. 1-2; J. Deny, "La réforme actuelle de la langue turque", *En terre d'Islam*, X, Paris 1935, s. 223-247; Naim Kâzım Onat, "Atatürk Soyadı Üzerine Birkaç Hatıra", *Üllus*, 03.12.1949; Faik Reşit Unat, "Latin Alfabesinden Türk Alfabesine", *TDL*, II (1953), s. 721-734; Fevziye Abdullah Tansel, "Arap Harflerinin İslahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri", *TTK Belleten*, XVII/66 (1953), s. 223-249; Hasan Eren, "Atatürk ve Ziya Gökalp", *TDL*, XXVII (1953), s. 172-177; Fahri İz, "Atatürk ve Türk Dili", a.e., LIII (1987), s. 273-284.

HASAN EREN

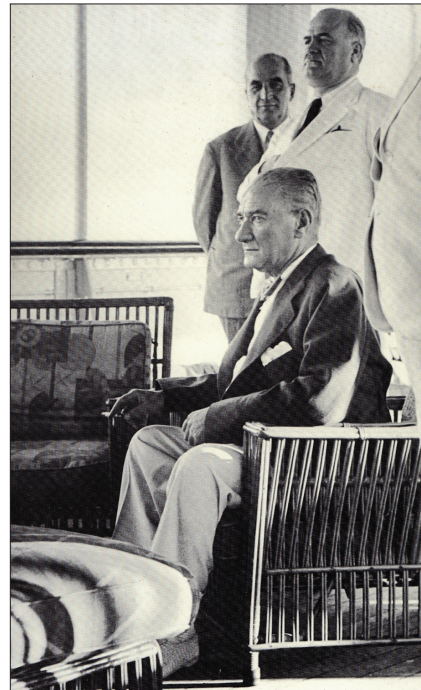
III. ATATÜRK ve TÜRK TARİHİ

Atatürk, milletleri millet yapan ve onların varlıklarını sürdürmelerinde önemli bir unsur olan kültürün dil ve tarihe dayandığını gayet iyi biliyordu. Bu sebeple uzun bir savaş döneminden sonra kurulan millî devletin ilk yıllarından itibaren Türk milletinin benliğine kavuşması hususunda en büyük desteği Türk tarihinde bulmuştur.

Mustafa Kemal'in tarihe ve bilhassa Türk tarihine büyük ilgi duyduğu bilinmektedir. Özel kütüphanesindeki kitapların çoğunun tarihi ait olması da bunu göstermektedir. Tarihe olan ilgisi dolayısıyla İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi

Müdürlük Meclisi 19 Eylül 1923 tarihli toplantısında Yahya Kemal'in teklifiyle kendisine fahri müderrislik pâyesi vermiştir. Buna çok memnun olan Mustafa Kemal, telgrafla verdiği cevapta Türk kültürünün merkezi saydığı Edebiyat Fakültesi'nin fahri müderrisliğine seçilmiş olmasından dolayı teşekkür etmiş, millî istiklâlimizi ilim sahasında bu fakültenin tamamlayacağına olan inancını dile getirdikten sonra bu şerefli görevi üstlenen ilim heyeti arasında bulunmanın kendisi için bir iftihar vesilesi olduğunu bildirmiştir. Öte yandan fahri müderrislik beratını Ankara'ya götüreren Necip Âsım Yazıksız, İsmail Hakkı İzmirli ve Şemsettin Günaltay'ı kabul ederek okul sıralarından itibaren tarihe büyük ilgi duyduğunu, bu sebeple fahri müderrisliğin edebiyattan ziyade tarihe ait olduğunu belirtmiştir. M. Fuad Köprülü'nün yeni basılan *Türkiye Tarihi* adlı kitabını göndermesi münasebetiyle de Mustafa Kemal Paşa, bir hafta sonra kendi el yazısıyla Fuad Köprülü'ye gönderdiği mektupta büyük bir zevkle okuduğu bu önemli eserden faydalandığını, bunu meydana getirmek için sarfedilen mesaiyi takdir ettiğini, kendisinden millete ve Cumhuriyet'e faydalı olabilecek çalışmalar beklediğini bildirmiştir. Ayrıca eserin diğer cilt-

Mustafa Kemal Atatürk İstanbul'da Savarona yatında

lerinin hazırlanıp yayımlanması için ne gibi maddî yardıma ihtiyaç duyulduğunu da Maarif vekili vasıtasıyla sordurmuştur.

Atatürk'ün Türk tarihine ve Türk diline verdiği önemi gösteren en önemli faaliyeti Türkiyat Enstitüsü'nü kurdu muştur. 12 Kasım 1924'te kurulan enstitünün yönetmeliğinin 1. maddesinde kuruluş amacı Türklüğe ait araştırmalar ve yayınlar yapmak, Türkiye dışındaki benzer kurumlarla ilişkilerde bulunarak milletlerarası bir ilim merkezi vazifesi görmek şeklinde tesbit edilmiştir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki güçlüklerle rağmen Türk tarihinin araştırılmasına çeşitli imkânlar hazırlayan Atatürk 1928'den itibaren daha sistematik bir şekilde tarihe ilgilenmeye başladı. Okul kitapları başta olmak üzere bütün tarih kitaplarını toplatarak incelemeye aldı. Hatta yabancı dillerde yazılmış kitapları bile toplattı. Böylece çoğunluğunu tarih kitaplarının oluşturduğu Atatürk'ün kütüphanesi kurulmuş oldu.

Atatürk, tarih araştırmalarının müstakil bir kurum tarafından yürütülmesinin gerektiğine inanıyordu. Bunun için Nisan 1930 tarihinde Ankara'da toplanan VI. Türk Ocakları Kurultayı'nda onun direktifleriyle hazırlanmış olan bir önerge ile Türk tarihi ve medeniyetini araştırmak için devamlı bir heyet kurulması istendi. Teklif üzerine Türk Ocakları kanununa, "Merkez heyeti, Türk tarihi ve medeniyetini ilmî bir surette tedkik ve tetebbü eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir Türk tarihi tedkik heyeti teşkil eder" maddesi ilâve edildi.

On altı üyeden meydana gelen Türk Tarihi Tedkik Heyeti, ilk toplantısını 4 Haziran 1930'da yaparak çalışmalarını Atatürk'ün himayesinde Ankara İstasyonu'nda reisi cumhur özel kaleminin bulunduğu binada sürdürmeye başladı. Heyet aynı yıl sonlarına doğru *Türk Tarihinin Ana Hatları* adıyla bir kitap bastırdı. Kitabın hazırlanış amacı açıklanırken o zamana kadar Türkiye'de yayımlanan eserlerin çoğunda ve onlara kaynak olan yabancı tarih kitaplarında Türkler hakkında küçültücü ifadeler kullanıldığı, bunun da Türkler'in kendi benliklerini geliştirmelerinde zararlı olduğu belirtilmekte ve bu kitapla asıl gayenin buna benzer hataların düzeltilmesiyle millî bir tarih yazmak olduğu kaydedilmektedir.

Türk Ocakları Türk Tarihi Tedkik Heyeti, Mart 1931'de Türk Ocakları'nın kapanması üzerine müstakil bir cemiyet olarak varlığını devam ettirme kararı aldı. Kısa sürede hazırlık çalışmaları tamamlanarak

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

15 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti resmen kuruldu. Cemiyetin yönetmeliğinin 1. maddesinde, "Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal hazretlerinin yüksek himayeleri altında ve Ankara şehrinde Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti adlı ilmi bir cemiyet kurulmuştur" hükmü yer alıyordu.

Cemiyetin ilk işi liseler için dört ciltlik bir tarih kitabının hazırlanması olmuştur. Bizzat Atatürk'ün gözetiminde yürütülen bu çalışmalar kısa zamanda sonuçlanmış ve kitapların yazılması tamamlanarak Maarif Vekâleti tarafından bastırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihine ayrılan IV. cilt ayrıca Fransızca, Almanca ve İngilizce'ye çevrilerek basılmış, kitapların sonuna çok sayıda harita, kroki ve resim konulmuştur. Bu eserlerin bazı bölümlerinin bizzat Atatürk tarafından kaleme alındığı bilinmektedir.

Bir taraftan tarih kitaplarının yazılması işi sürdürülürken diğer taraftan bu eserlerde ileri sürülen tarih tezinin ve tarih öğretiminde tutulacak yolun görüşülüp gerekli hususların tesbiti için bir Türk tarih kongresi toplanması çalışmalarına başlandı. 2 Temmuz 1932'de Ankara'da halkevi binasında Atatürk'ün de katıldığı I. Türk Tarih Kongresi toplandı ve dokuz gün devam eden kongrede yeni tarih tezi bütün yönleriyle incelendi. Kongre sonrasında *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabı yeniden ele alınıp konuların kimler tarafından yazılacağı ve eserin ne zaman tamamlanacağı kararlaştırıldı. Atatürk, yazarlardan gelen müsveddeleri bizzat görmek ve ileri sürülen fikirleri tartışmak için 17-20 Nisan 1933 tarihleri arasında toplantılar yaptı. *Türk Tarihinin Ana Hatları* serisi için İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından yazılan *Anadolu Beylikleri* adlı eserin müstakil bir kitap halinde basılması kabul edildi.

1935'ten itibaren cemiyet yeni bir çalışma dönemine girdi. Atatürk'ün direktifiyle hazırlanan çalışma programı bir tarih seferberliği başlatıyordu. Bu program konusunda hükümetin ve partinin görüşleri alındı ve programın icrası Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti'ne verildi. Atatürk'ün emriyle bütün devlet kuruluşları ve özel kuruluşların cemiyeti desteklemesi istendi. Bu arada bir taraftan Türk tarihinin kaynakları yayıma hazırlanırken diğer taraftan yabancı ilim adamlarının eserleri Türkçe'ye çevrilmeye başlandı. Türkiye'nin, Türkler'in Anadolu'ya gelmesinden önceki tarihini ortaya çıkarmak için kazılar yapılması kararlaştırıldı. 3 Ekim 1935'te Türk

Tarih Tedkik Cemiyeti'nin adı Türk Tarih Kurumu olarak değiştirildi. 20-25 Eylül 1937 tarihleri arasında İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda II. Türk Tarih Kongresi toplandı. Kongreye Türkiye'den ve on üç yabancı ülkeden dünyaca tanınmış ilim adamları katıldı. Başta Atatürk olmak üzere devlet erkânının bu kongreye büyük ilgi göstermesi, basın yayın organlarının ilk haberlerinde kongreye yer vermesi devlet politikası olarak tarihe atfedilen önemi ortaya koymaktadır. Bu dönemde Atatürk, Türk tarihçilerinin seslerini dünya ilim âlemine duyurmak için adını bizzat kendisinin verdiği *Bellekten*'in çıkmasına destek oldu.

Atatürk ölümüne kadar tarih çalışmalarıyla yakından ilgilendi. Kurmuş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini millî kültür üzerine oturttu. Türk milletinin tarihinin yalnız Osmanlı tarihinden ibaret olmadığı ve temasta bulunduğu milletlerin medeniyetlerini etkilemiş çok eski bir tarihe sahip bulunduğu şeklinde bir tez oluşturdu. Ayrıca 5 Eylül 1938'de hazırladığı vasiyetnamesinde İş Bankası'ndaki hisse senetlerinin gelirinin yarısını bu tezin savunucusu olan Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'na bıraktı.

Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte âdeta bir devlet politikası olarak tarihe önem vermesinin ve yeni tezler ortaya atmasının sebepleri vardır. Türkler'in Anadolu'yu fethi ve buraya ikinci vatan olarak yerleşmeleri, daha sonraki yüzyıllarda İstanbul'u fethederek Bizans İmparatorluğu'na son vermeleri, Batı Hıristiyan dünyası tarafından asırlar geçmesine rağmen hazmedilemiyordu. Çeşitli unsurlar zaman zaman tarihin şahitliğine başvurarak Türkiye üzerinde hak iddia ediyordu. I. Dünya Savaşı'nın sonunda bu iddialar Türkiye'nin parçalanmasına zemin hazırlamıştı. Bazı Batılı tarihçiler tarafından Türkler'in sarı ırktan olduğu, yani Avrupalılar gibi beyaz ırka mensup olmadığı ileri sürülüyordu. Diğer bir ifadeyle Türkler'in dünya medeniyetine herhangi bir katkısı olmamıştı. Bu durum karşısında, "Türkiye'nin en eski halkı kimlerdi?"; "Türkiye'de ilk medeniyet nasıl ve kimler tarafından kurulmuştu?"; "Türkler'in dünya tarihi ve medeniyetinde yeri ve hizmeti hangi ölçüdedir?"; "Türkler'in Anadolu'da bir aşiretten devlet kurmaları mümkün olmadığına göre bu olayın gerçek açıklaması nasıldır?"; "İslâm tarihinin gerçek hüviyetiyle Türkler'in İslâm tarihindeki yerleri ve rolleri nedir?" gibi sorulara cevap vermek gerekiyordu. İşte Atatürk bu so-

uların cevabını bulmak, bunları dünya kamuoyuna duyurmak ve eski yanlış tezleri ortadan kaldırmak için tarih araştırmalarına büyük önem atfediyordu. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde başlattığı arkeolojik kazılarla Türkler'in bu ülkeye Selçuklular'dan çok önce gelerek devlet kurduklarını ortaya çıkarmayı düşünüyordu. Çeşitli unsurların tarihin şahitliğine dayanarak Anadolu'da hak iddia etmelerini önlemek için bu ülkede ilk devleti kuran Hititler'in Türk olduğu tezi kabul edilmişti. Diğer taraftan Türk tarihinin çok eski olduğu üzerinde durularak İslâmiyet'ten önceki Türk tarihi çalışmalarına hız verilmişti. I. Türk Tarih Kongresi'nde tartışılan, Türkler'in Orta Asya'dan tarihin çok eski devirlerinden itibaren dünyanın her tarafına yayıldığı tezi, Türkler'in dünya tarih ve medeniyetinde oynadıkları rolü ortaya çıkarmayı hedefliyordu. Böylece Türkler'in sarı ırka değil beyaz ırka mensup olduğu ispatlanmış olacaktı.

Atatürk'ün tarihe verdiği önem ve ortaya atılan yeni tarih tezi, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür temelini millî kültürün oluşturmasını istemesinden kaynaklanıyordu. Millî devletin ve on yıldan beri savaştan yorgun düşen Türk milletinin canlanması, Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırması ancak millî ruhla mümkün olurdu; millî ruhun kaynağı ise tarihti. Atatürk, "Büyük

Mustafa Kemal Atatürk'ün İbrahim Çallı tarafından yapılan yağlı boya bir tablosu

devletler kuran ecdadımız büyük ve şümullü medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tedkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır” derken bu hususu dile getirmekteydi.

Tarihi millî ruhun uyanmasında bir vasita olarak görmesine rağmen Atatürk, tarihin destanî yönünden çok ilmi usullerle ortaya çıkarılan gerçeklerini tercih ediyordu. “Tarih yazmak tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet alır” sözüyle tarihî gerçeklerin tamamıyla ortaya çıkarılmasını istemektedir. Diğer taraftan tarihî gerçekleri güttüğü politikayı kuvvetlendirmek için tahrif ve istismar etmemiştir. “Biz daima hakikat arayan ve buldukça, bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret eden adamları” diyerek gerçeği kabul etmek ve söylemek güç olsa da bundan kaçınılmaya çağını dile getirmiştir. Tarih araştırmalarında dikkat edilecek hususları sayarken, “Her şeyden evvel kendinizin dikkat ve itina ile seçeceğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikalar üzerinde yapacağınız tedkiklerde her şeyden ve herkesten evvel kendi inisiyatifinizi ve millî süzgecinizi kullanınız” sözleriyle Türk tarihinin Türk ilim adamları tarafından araştırılmasını istemektedir. Atatürk’ün başlatmış olduğu Türk tarihi çalışmaları, kurduğu araştırma müesseseleri ve bunlara sağladığı maddî ve mânevî imkânlarla bugün de devam etmekte ve Türk tarihi bir bütün olarak araştırılıp dünya ilim âlemine sunulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fahri Çoker, *Türk Tarih Kurumu*, Ankara 1983, s. 1-9; Mücteba İlgürel, “Atatürk ve Osmanlı Tarihi”, *Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan*, Ankara 1985, s. 239-245; Enver Ziya Karal, *Atatürk’ten Düşünceler*, İstanbul 1986, s. 89-96; Afet İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi”, *TTK Belleten*, sy. 10 (1939), s. 243-246; M. Şemseddin [Günaltay], “Atatürk’ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra”, *a.e.*, s. 273-274; M. Fuad [Köprülü], “Bir Hatıra”, *a.e.*, s. 277-279; Cengiz Orhonlu, “Atatürk ve Türk Tarihi”, *TK*, sy. 61 (1967), s. 26-30; Mehmet Saray, “Atatürk ve Türk Tarihi”, *a.e.*, sy. 249 (1984), s. 1-18; Salih Omurtak v.dğr., “Atatürk”, *İA*, I, 786-788.

HAKKI DURSUN YILDIZ

IV. ATATÜRK ve TÜRK SANATI

Atatürk, Türk tarihi ve Türk dili kadar Türk sanatına da önem veren bir devlet adamıdır. 16 Mart 1923’te Adana’daki bir konuşmasında, “Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir” diyerek bir milletin yaşaması, dünya milletleri arasında bir varlık olarak kendini gösterebilmesi için bir sanata sahip bulunması gerektiğini vurgulamıştı. 29 Ekim 1933’teki nutkunda da, “Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettireyim ki yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki milletimizin ... güzel sanatlara sevgisini ... her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür” sözleriyle Türkler’in sanat severliğine ve bu sahada yükselmeleri gerektiğine işaret ediyordu.

Sanatı seven ve Türk sanatının güzelliğini takdir eden Atatürk bilhassa Koca Sinan’a hayranlık duyuyordu. Bu sebeple, Türk Tarih Kurumu tarafından Sinan hakkında bir kitabın hazırlanmasını istemiş ve bu işin yürütülmesini M. Fuad Köprülü ile A. Gabriel’e havale ettirmişti. 1937’de basılan bir broşür, Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanması tasarlanan bu eserin alacağı biçim hakkında bir fikir verdiği gibi içindeki kısa önsözde iki uzmana yardımcı olacak ekibin kimlerden oluştuğunu da göstermektedir. Ancak bu eserin hazırlanıp yayımlanması o tarihlerde gerçekleşmemiştir. Ali Saim Ülgen ve arkadaşları tarafından hazırlanan çizimler uzun

yıllar Türk Tarih Kurumu’nda bekledikten sonra yayımlanabilmiştir (*Mimar Sinan Yapıları*, Ankara 1989). Bunun yanında Atatürk, Türk Tarih Kurumu’na 2 Ağustos 1935 gecesi yazdığı bir notla Sinan’ın heykelinin yapılması emrini vermişti. Bu istek de daha sonraki yıllarda Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ön bahçesine dikilen Hüseyin Özkan’ın (Anka) eseri bir heykelle yerine getirilmiş oldu.

Atatürk’ün Türk sanatına sevgisi, daha açık bir şekilde Konya üzerinden yaptığı Adana seyahati sırasında yolladığı bir telgraftan anlaşılabilir. 18 Şubat 1931’de Konya’ya gelen Atatürk burada kaldığı on bir gün içinde gerek Mevlânâ Müzesi gerekse diğer eski eserlerle ilgilenme imkânı bulmuştu. Buradan Başbakan İsmet İnönü’ye çektiği telgrafın, Atatürk’ün eski eserler ve bilhassa Türk mimari anıtları hakkındaki görüş ve temennilerini göstermesi dolayısıyla burada kaydedilmesi yerinde olacaktır: “Son tetkik seyahatlerimde muhtelif yerlerdeki müzeleri ve eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim. İstanbul’dan başka Bursa, Antalya, Adana ve Konya’da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiki kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımıyla tasnif edilmektedir. An-

Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde sergilenen taş eserlerden bazılarını incelerken

